

KAREL JECH

**KOLEKTIVIZACE
A VYHÁNĚNÍ
SEDLÁKŮ Z PŮDY**

Karel Jech

**Kolektivizace
a vyhánění
sedláků
z půdy**

Vyšehrad

Knihá vychází
s finančním přispěním
Eurooffice
Praha–Brusel, a.s.

© Karel Jech, 2008

ISBN 978-80-7021-902-7

Obsah

Úvod	9
1. Strípky z rolnické a selské minulosti	11
Sedláci dávných dob aneb trochu bájí a historie	11
Nevolnictví a robota	14
České baroko, kapličky a zvoničky	20
Škola základ života	23
Vesnice ve 20. století	26
V čase nacistické totality	28
Osudný odsun	31
Tradiční družstevnictví	35
Co se tehdy dělo v Sovětském Rusku	36
Vesnice za agrární krize	37
2. Blýskání na časy	43
Přelom	51
Změna kurzu	55
Pojmenování nepřítele	59
Ve jménu zákona?	64
Hledání argumentů	71
Problém selské půdy	74
3. Nástup do roku 1951	79
Zostřený kurz	79
Trestní postih sedláků	90
Justiční iniciativa	95
Kulacká akce a Akce maso	97
4. Dramatické léto 1951	103
Případ Babice	103
Jihlavský proces a následné soudy	105

5. Akce K (kulak)	118
Směrnice tří ministrů – říjen 1951	118
Prováděcí pokyny	123
Počátky Akce K (kulak)	126
6. Ven ze škol a z veřejného života!	141
Vylučování selských dětí ze škol	141
Odstraňování „vesnických boháčů“ z národních výborů	146
Kulacké seznamy	150
7. Kulak se zavře třeba pro jednu slepici	156
Podruhé v Lánech	157
Poděbradský případ	163
8. Druhá vlna rozkulačování	170
Akce kulak na Slovensku	171
Narůstající problémy	174
Jak se kdo choval	183
9. Propad Akce kulak	190
Druhé zastavení	190
V Lánech potřetí	196
Konec-nekonec vysídlování?	202
10. Dokončování kolektivizace	207
Přechodné zmírnění a klamné naděje	207
Postupy proti selskému stavu v závěrečné fázi kolektivizace ..	211
Kulaci a jejich členství v JZD	219
Krutá bilance padesátých let	222
11. Dozvuky	229
Sedláci let devadesátých	229
Konec stalinského kolektivizačního modelu	232
Sedláci z přelomu tisíciletí	234
Přílohy (kopie dobových dokumentů)	241
Ediční poznámka	321
Seznam zkratk	323
Poznámky a odkazy	325

Na přelomu čtyřicátých a padesátých let dvacátého století se s nástupem kolektivizace do československého zemědělství pro soukromé hospodáře od základu měnil dosavadní způsob práce, postavení a zejména celá další životní perspektiva. Při vstupu do vznikajících JZD váhali, zda mají právo odejít od letité tradice svých rodů, zda s vidinou čehosi lepšího směji obětovat zažitý způsob hospodaření na svých gruntech, zda se vůbec ne-zpronevěří svým otcům, dědům a ještě starším předkům. Rozhodovali se nejen o přítomnosti, ale i o minulosti a zejména o budoucnosti svého majetku, o svých vlastních životech, ale také o životech svých dětí a o životech jejich ještě nenarozených potomků.

Z hospodářů, kteří si do té doby sami určovali, kdy budou sít, orat či sklízet, se stávali členy pracovních skupin a vykonávali činnosti podle pokynů svých nadřízených, mnozí z nich se však z dosud řádných nebo i vážených občanů stávali bezprávnými odsouzcenci, psanci a mukly. Jací to byli lidé, jací byli jejich předkové, kteří je vychovali, jaké postavení jim příslušelo v celospolečenském uspořádání a čím je poznamenaly uplynulé vzestupy či hospodářské nezdary, nepřízeň počasí, války, revoluce a reformy?

Co o nich věděli jejich současníci z měst, proč byli neteční a proč se k likvidačním krokům na jejich obranu nepostavili? A co o těchto kdysi nejpočetnějších příslušnících naší společnosti víme *my dnes*, když uplynulo už něco přes půl století od počáteční kolektivizační vlny a když velká část našich vrstevníků tehdejší rolníky a sedláky z vlastní zkušenosti nepamatuje a nezná? Vesnická rolnická a selská minulost byla pestrá a bohatá, útržky z ní známe z četby a vyprávění. Přesto stojí za to z ní úvodem aspoň něco ve zkratce připomenout.

NÁSTUP DO ROKU 1951

- (1) Moc soudcovskou vykonávají nezávislé soudy.**
- (2) Soudcové jsou jednak soudci z povolání, jednak soudci z lidu; obojí jsou si při rozhodování rovni.**
- (3) Soudcové vykonávají svůj úřad nezávisle, jsouce vázáni jen právním řádem lidové demokracie.**

Článek XI. Ústavy 9. května z roku 1948,
která platila do roku 1960

Zostřený kurz

V lednu 1951 vstupovalo Československo do třetího roku své první pětiletky s předsevzetím vytvořit základy socialistické společnosti. Její dosa-
vadní průběh stále více ovlivňovaly stoupající nároky Sovětského svazu
a ostatních zemí sovětského bloku na rozsáhlé dodávky industrializačního
vybavení a vojenské techniky. Oficiální propaganda hlasitě zdůrazňovala,
že zostřování třídního boje je zákonitým průvodním jevem socialistické
výstavby, ohrožované za studené války imperialistickým světem. Na den-
ním pořádku byly ideologické kampaně proti náboženství, nacionalismu,
kosmopolitismu, masarykismu či jiným „buržoazním vlivům“. Jejich po-
sláním bylo zdůvodnit soustavné vyhledávání, zatýkání a likvidaci reál-
ných, možných či jen smyšlených nepřátel ve všech sférách ekonomiky,
v „nespolehlivých“ společenských vrstvách, v zájmových organizacích
i v řídicích systémech včetně členstva a aparátu vládnoucí strany.

Do tohoto kontextu plně zapadalo rozhodnutí ÚV KSČ z 21.–24. února
1951 podstatně zvýšit původní úkoly 1. pětiletky, a to především v těžkém
a strojírenském průmyslu, vzhledem k stupňujícím se zbrojním progra-
mům.

Celková orientace na zrychlení tempa a rozsahu socialistické výstavby
se promítala i do sféry zemědělství, jehož soukromý malovýrobní sektor,
krátkodobě posílený poválečnou pozemkovou reformou, byl vzápětí vta-
hován do kolektivizačního procesu. Kolektivizace tehdy již nabírala vy-
soké obrátky (až dosud bylo založeno 3868 JZD vyššího typu, z nichž
3279 rozoralo meze a zavádělo společné osevy). Přesto se její tempo mělo
dále zrychlovat, a to jak zakládáním nových JZD, tak také přílivem no-
vých členů, aby tak na úkor družstev elementárních a menšinových co
nejdříve získala převahu JZD přecházející na úroveň III. a IV. typu se spo-
lečnou rostlinnou i živočišnou výrobou. V I. typu JZD se organizovala
kooperace a sousedská výpomoc při hlavních polních pracích a každému

Ke slavnostnímu rozorávání mezi vyjely v roce 1951 na Teplicku „naše traktory – tanky míru“. (Foto: SOKA, Teplice)

Rozorávání mezí bylo jedním z okázalých vítězství kolektivizace a likvidace soukromého hospodaření. (Foto: SOkA, Teplice)

Svod dobytka ke společnému ustájení v JZD Želénky a Oldřichov na Teplicku v r. 1951. (Foto: SOKA, Teplice)

členů připadala sklizeň z vlastních pozemků. V II. typu se již rozorávaly meze a plánovitě zaváděly společné osevy na scelené půdě. Odměňování záviselo na vykonané práci a na výměře vložené půdy. Pro III. a IV. typ byly již charakteristické svody dobytka, společná živočišná výroba, vytváření nedělitelných fondů JZD a odměňování podle pracovních jednotek bez přihlídnutí k rozsahu vložené půdy. Půda zůstávala formálně ve vlastnictví členů a JZD k ní mělo prakticky neomezené uživatelské právo. Od let 1954–1955 se při zakládání JZD I. a II. typ neuplatňoval a z přípravných výborů se rovnou zakládala JZD III. typu.

Za hlavní překážku takto orientovaného vývoje zemědělství označilo zasedání ÚV KSČ vesnické boháče jako poslední přežívající kapitalistickou třídu, disponující i po odnětí rozhodujících strojů a traktorů takovým vybavením (kvalitní zemědělská půda, hospodářské budovy, koňské potahy, plemenná stáda dobytka), jaké většina JZD ve svých počátcích postrádala. Ústřední tajemník KSČ R. Slánský se ve svém referátu pozastavil nad zjištěním, že i přes více než rok starou stranickou směrnicí o nepřípustnosti přijímání vesnických boháčů do JZD se téměř polovina všech zemědělců nad 20 ha v obcích, kde byla ustavena JZD vyšších typů, do JZD přihlásila a byla za jejich členy přijata. V rozporu se zněním původních stanov byla rozhodnutí o přijetí větších sedláků do JZD označena jako škodlivá. Komunistům toto zasedání kategoricky přikázalo zabránit jejich dalšímu přijímání do JZD a pokud se tak již stalo, prosadit jejich vyloučení. Odmítnuty měly být i takové nabídky mnohých sedláků, že odprodají či zdarma předají část své půdy, aby mohli být při vstupu do JZD považováni za střední či malé zemědělce. Pokud takový sedlák nemohl dále obdělávat svoji půdu, mělo JZD převzít jeho hospodářství, aniž by ho přijalo za člena, přičemž o eventuální majetkové náhradě nebyla ani zmínka.

Vesnický boháč byl nyní vyličen a před rolnickou veřejností měl být soustavnou propagandou paušálně pranýřován jako úhlavní nepřítel JZD, a to – s odvoláním na sovětské zkušenosti – nepřítel mnohem nebezpečnější jako jeho člen, neboť i když „*prodá část svých pozemků, nezbaví se svého nepřátelského, kapitalistického smýšlení, svých vykořisťovatelských vyklostí*“.²⁹

Bylo v logice totalitního mocenského systému, že byl hledán a musel být nalezen i původce některých „chyb a nedostatků“, které vyvolávaly u nemalé části vesnice nedůvěru ke kolektivizační politice. Při soustavném hledání vnitřního nepřítele takových „viníků“ v roce 1951 vůči hledně přibývalo. V daném okamžiku byla vina za zbrždění kolektivizace a boje proti vesnickému boháči přisouzena zástupkyni ústředního tajemníka KSČ Marii Švermové, která byla pro vykonstruovanou spoluúčasť

Dobová protikulacká karikatura (Lev Haas) z 50. let. (Foto: autor)

protistátní činnosti právě 21. února 1951 zatčena. Za vinu se jí mj. kladlo, že ve spojení s již dříve uvězněným tajemníkem brněnského KV KSČ O. Šlingem prosazovala „smířlivecké“ názory o škodlivosti zákroků proti vesnickému boháči, o tom, že takové zákroky odradí i středního rolníka a že naopak je možno a nutno odborných znalostí statkáře a vesnického boháče využít. Byla odsouzena k doživotnímu vězení a O. Šling byl popraven.

Na Slovensku byl tehdy za hlavního ochránce a spojence kulaků a vesnických boháčů vyhlášen Gustáv Husák, který se po označení za nositele buržoazního nacionalismu a po odvolání z funkce předsedy Sboru pověřenců stal 12. června 1950 vedoucím zemědělského oddělení ÚV KSS. Dodatečně mu byla předhazována odpovědnost za prosazování teorie o tom, že v zájmu zainteresování středního rolníka ke vstupu do JZD nutno získat *váženého gazdu*, tj. *vesnického boháče*. Navíc pak údajně vnášel do výkupního systému zemědělských výrobků lhovost a shovívavý postoj ke kulakům, kteří neplnili svoje dodávkové povinnosti³⁰. Také on byl v roce 1951 zatčen a v roce 1954 odsouzen na doživotí. V dubnu 1951 byl pro napomáhání ke škůdcovské činnosti statkářů a kulaků ve státních statcích sesazen ze všech svých funkcí, později zatčen a vězněn i člen nejvyššího stranického vedení Josef Smrkovský.

Vedení KSČ současně dávalo pokyn a návod k tomu, aby členové a funkcionáři strany i na nižších úrovních vyhledávali a udávali možné místní „smířlivce s třídními nepřáteli, zastávce a obhájce vesnických boháčů“.

- - -

Krátce před únorovým zasedáním ÚV KSČ, ve zřejmé souvislosti s přípravou podkladů pro referát ústředního tajemníka, se na ministerstvu zemědělství uskutečňovala jakási inventura všech dosavadních opatření proti selskému stavu a vyhodnocovala jejich účinnost. Souhrnný materiál s názvem **Omezování a zatlačování vesnických boháčů** posuzovalo kolegium ministra zemědělství 8. března 1951³¹. Pod vlivem právě vyhlášené zostřené protiselské linie dospělo k závěru, že nestačí jen do všech důsledků využívat dosavadní omezující opatření, ale že je nutno přikročit k tvrdším formám postihu. Konkrétně to například znamenalo nespokojit se jen s nuceným „výkupem“ hlavních mechanizačních prostředků ze selských hospodářství, který podle R. Slánského koncem února 1951 obnášel celkem 16 tisíc traktorů, 20 tisíc samovazů a 17 700 mlátiček. Nový pokyn spočíval v tom, aby za odebrané traktory a stroje se neproplácely žádné finanční náhrady a navíc aby JZD v průběhu roku používala i zbylé potahy a malé mechanizační prostředky těchto hospodářství přednostně pro svoje sezónní potřeby. Zákaz poskytovat zemědělské investiční a provozní úvěry hospodářstvím nad 20 ha půdy, uplatňovaný již od druhé poloviny roku 1950, se nyní rozšiřoval i na selská hospodářství s nižší výměrou; současně byl iniciován zesílený tlak věřitelských ústavů na urychlené splácení dříve poskytnutých úvěrů.

Kolegium na základě ministrovy iniciativy uložilo, aby ze soukromého sektoru bylo ihned vyřazeno semenářství a šlechtitelství zemědělských plodin, patřící k osvědčeným produkčním aktivitám mnoha selských závodů. Obdobně měl být u těchto hospodářství urychleně dokončen „výkup“ plemenných zvířat a jejich přesun do JZD. Šlo o podvodnou transakci, pro kterou ministr vyslovil zásadu „převzít ty dobré krávy a dát jim krávy horší a zároveň jim dát papír, že se rozdíl bude platit za 3 roky“³². Pro přesuny kvalitních dojnic a březích jalovic platil pokyn, který dne 2. dubna 1951 na návrh ministerstva zemědělství vydalo předsednictvo ÚV KSČ: „*Tam, kde je JZD schopno nahradit produkci vesnického boháče, použít zákona č. 55/47 k tomu, aby JZD bez kvitance odhadních komisí apod. získalo celý objekt vesnického boháče i s kvalitním dobytkem.*“ K následování byl doporučen postup JZD Bášš z okresu Praha-sever, které převzalo od čtyř sedláků do společného ustájení 41 krav a 8 březích jalovic s tím, že JZD nebude za tento živý inventář platit žádnou náhradu.

V obcích, kde zatím nebylo JZD, měl být s využitím zákona č. 55/1947 Sb. uvalen na vytipovaná selská hospodářství nucený pacht, jehož vykonavatelem by až do založení JZD byl MNV nebo státní statek.

Ukládání trestů větším zemědělcům v soudním i správním řízení za neplnění výrobních či dodávkových úkolů shledalo kolegium ministra zemědělství jako příliš mírné a vyslovalo se pro jejich zvýšení a zpřísnění.

Za klíčové opatření, které po zabavení větších zemědělských strojů a po odčerpání námezdních pracovních sil mělo nejcitelněji oslabovat hospodářskou pozici selských závodů, byly v dané situaci považovány tzv. **hospodářsko-technické úpravy půdy (HTÚP)**, spjaté s rozoráváním mezí a vytvářením souvislých honů pro kolektivizovanou rostlinnou výrobu JZD. Vedení ministerstva rozhodlo v této praxi pokračovat, neboť tak bylo možné výhodně získat kvalitní a dobře umístěnou selskou půdu a vytěsnit její vlastníky na méně úrodné a okrajové pozemky obecního katastru. Toto opatření zdaleka nevycházelo jen z místních agrotechnických podmínek a úvah – bylo jedním z dalších nátlakových postupů, které se s vysokou účinností praktikovaly už při sovětském rozkulačování ve 30. letech. Současně měli být právě větší zemědělci urychleně zbaveni možnosti volného nakládání s půdou: poté, kdy již dříve nesměli půdu prodávat, měli podle nových předpisů ztratit i právo zmenšovat svoji celkovou výměru převodem části pozemků na blízké příbuzné. V tomto případě nejvyšší stranické vedení v dubnu 1951 svým souhlasem posvětilo společný návrh ministrů vnitra, zemědělství a spravedlnosti, aby třídně „vhodným výkladem obecného zájmu“ podle připravovaného zákona o převodech nemovitostí a o pronajímání zemědělské a lesní půdy mezi soukromými osobami byly zamítány všechny žádosti vesnických boháčů o převod (pronájem) jak celých usedlostí, tak i menších výměr zemědělské půdy, na děti a jejich manžely, mezi manžely nebo mezi sourozenci. Legislativní odezvou tohoto záměru se pak stal **§ 5, odst. 2 zákona ze dne 11. července 1951 č. 65/1951 Sb.**, který stanovil: „*Převody nebo pronájmy, uskutečněné ze spekuláčních důvodů po 1. lednu 1946, může okresní národní výbor přezkoumat a prohlásit za neplatné.*“

Nejzávažnější posun v postojích vedení ministerstva zemědělství nastal přijetím radikálního stanoviska ministra Ďuriše k tomu, jak naložit s „vesnickými boháči“ v etapě zrychlující se kolektivizace. Podstatu stranické směrnice k tomu, aby na selská hospodářství podle místních okolností a podle toho, „kde a jak se nám to hodí“, byla uvalena národní správa nebo nucený pacht, rozvedl Ďuriš až k námětu, aby takový sedlák nebyl ponechán na svém místě a aby byl z obce vystěhován. Doslova uvedl, že zejména v případech, kdy v zabraných stájích měl být umístěn dobytek JZD a kde by vesnický boháč „*politicky ovlivňoval druhé lidi, bylo by*

*v zájmu ostatních ho dát na práci jinam, nebo přesídlit do jiné vesnice a jeho dům pak použít pro družstevní účely a pro takové účely, které nejvíce získají souhlas obyvatelstva. To musí být vždy v dohodě s okresním vedením strany a pracovní úřad ho dává na práci.*³³

V diskusích o dalším směřování zemědělské politiky, které koncem zimy a na jaře 1951 probíhaly v kolegiu ministra zemědělství a v nejvyšším stranickém vedení, byla nakonec nalezena formulace, která se pak v různých obměnách vyskytovala v řadě dalších interních pokynů a jež se stala směrodatnou pro všechny kolektivizační aktivisty na úrovni krajů, okresů a vesnic: „*Aby vesnický boháč, na nějž byl uvalen nucený pacht, nemohl poškozovat družstvo, má být všude, kde to místní poměry vyžadují, vystěhován ze své dosavadní usedlosti. Je-li nebezpečí, že bude ovlivňovat drobné a střední rolníky proti státu a bude je štvát proti družstvu, je možné podle místních poměrů vystěhovat jej z obce a přesídlit do jiného místa a na nezemědělské pracoviště. O takových případech rozhodne okresní výbor KSČ a provede je ONV.*“³⁴

Aby snad nevznikl mylný dojem, že mezi činiteli, kteří v nejvyšších kruzích rozhodovali o dalších osudech desetitísiců selských a rolnických rodin, panovala jakási názorová jednotu, nahlédněme alespoň letmo do zákulisí. Již zhruba od roku 1950 se totiž vyhrcovaly konfliktní vztahy mezi ministerstvem zemědělství a zemědělským oddělením aparátu ÚV KSČ, spojené s osobními averzemi mezi ministrem J. Ďurišem a R. Slánským. Prestižní konflikt, v němž paradoxně proti sobě na obou stranách stáli reprezentanti tvrdé kolektivizační politiky, vyvrcholil koncem léta 1951, kdy se ústřednímu tajemníkovi ještě krátce před vlastním pádem podařilo odsunout J. Ďuriše na Slovensko do méně vlivné funkce předsedy Sboru pověřenců.

Usnesení sekretariátu ÚV KSČ ze 4. května 1951 označovalo za schematicismus členit zemědělce na skupiny do 20 a nad 20 ha půdy, jak tomu až dosud bylo v některých zákonech nebo vládních usneseních (zákon o zemědělské a všeobecné dani, o cenách za práci STS, za osiva, umělá hnojiva aj.). Nyní se stanovilo, aby vodítkem pro určení charakteru vesnického boháče a spodní hranicí jeho pozemkové držby bylo v řepářských oblastech již 8–12 hektarů, v obilnářských oblastech 10–14 hektarů, v bramborářských oblastech 12–16 a pouze v pícninářských 15–20 hektarů.

Za vesnické boháče měli však být považováni i vlastníci menší výměry půdy, pokud současně byli hostinskými, mlynáři, zahradníky, řezníky nebo obchodníky, a to často též, kdy již svou bývalou živnost nevlastnili, ale zůstali v ní jako vedoucí družstevního, komunálního nebo národního podniku. Obdobné hledisko se mělo uplatňovat i v případech intenzivní

zemědělské výroby (vinařství, ovocnářství, chmelařství, zelinářství, semenářství, chovatelství plemenného dobytka apod.), která se i při malé výměře půdy nemohla obejít bez námezdních pracovních sil. Za vesnické boháče měli tak být považováni zejména majitelé speciálních technických zařízení potřebných k takové výrobě (majitelé závlahových zelinářských zařízení, sušiček chmelu, vinopalů apod.).

Kromě tradičních či dědičných sedláků měla být kategorie vesnických boháčů rozšířena rovněž o ty osídlence pohraničí, kteří jako první obsazovali nejlépe vybavené usedlosti po vysídlených Němcích. Těmto ještě včerejším bezzemkům nebo chudým rolníkům, kteří získali kvalitní půdu a dobytek, drobné stroje a nářadí v komunisty řízené pozemkové reformě, přisoudilo nyní komunistické vedení kulacké tendence, vykořisťovatelský vztah k ekonomicky slabším rolníkům a zaujatý postoj proti kolektivizaci vesnice.

Současně vydalo stranické vedení důrazný pokyn k naplnění hesla o izolaci vesnických boháčů v obcích, a to okamžitým vyloučením z řad členů KSČ, pokud se jimi v minulosti stali, a vyloučením z JZD všech zemědělců nad 15 ha půdy. U celé této velikostní kategorie údajně bylo už buď prokázáno nebo se muselo předpokládat záměrné škůdčovství uvnitř JZD (šlo zejména o vyšší typy JZD, v nichž podle údajů z února 1951 bylo celkem 6482 rolníků nad 15 ha, tedy na jedno JZD průměrně dva zemědělci nad 15 ha).

Sedlákům vyloučeným z JZD neměly být nadále poskytovány náhradní pozemky k jejich dalšímu soukromému hospodaření. Vyloučenému „boháči“ směly být vyčleněny pouze okrajové parcely a pokud by šlo o „otevřené nepřátele“, měla celá jejich původní hospodářství převzít JZD do nuceného nájmu.

Přísně tajné usnesení sekretariátu ÚV KSČ ze 4. května 1951 s názvem **Řešení některých otázek vesnických boháčů** kromě toho paušálně odmítlo dosavadní praxi, kdy izolovaný a zatlačovaný sedlák směl dále bydlet ve vesnici a pracovat jako námezdní síla v JZD nebo jako zaměstnanec v jiném oboru v blízkém okolí, a mohl rozvracet JZD i vesnici.

To se mělo řešit „*vysídlením z vesnice a zařazením jich do pracovního procesu daleko od obce*“.

Pro sedláky určené k vysídlení připadala v úvahu práce v dolech, lomech, cihelnách, ve stavebnictví nebo v některých vybraných průmyslových závodech, přičemž jejich odchod z vesnic do průmyslu měl být organizovaně kontrolován. Na druhém místě se počítalo s vystěhováním do řídky osídlených pohraničních oblastí, kde by byli použiti k práci na rozptýlených hospodářstvích státních statků. Jako vhodný příklad se uvádělo Osoblažsko, kde se státní statky v poválečné době při velké rozloze půdy

potýkaly s kritickým nedostatkem pracovních sil, přičemž se za jeho zvláštní přednost uváděla velká vzdálenost od západních hranic republiky.

Pro osudy stovek a tisíců selských rodin v nejbližších letech měla v citovaném usnesení ústředního stranického sekretariátu zvláštní důležitost dvě závěrečná ustanovení.

Za prvé, že na rozdíl od dosavadní, údajně příliš mírné a benevolentní praxe, budou nyní vesnickým boháčům při neplnění výrobních a dodávkových úkolů ukládány zpřísněné tresty odnětí svobody a úměrně zvýšené peněžní pokuty, které je citelně postihnou. Za neúčinné byly považovány jak „směšně nízké“ pokuty, tak i pokuty nepřiměřeně vysoké, které byly prakticky nevymahatelné. Přisouzení záměru škůdcovství mělo být záminkou k trestnímu stíhání. Soudní postih, zahrnující i konfiskaci majetku, měl být jedním z podstatných předpokladů pro vysídlení nejen odsouzeného, nýbrž i jeho rodinných příslušníků. Kriminalizace hospodářské činnosti sedláků, konfiskace jejich majetku a uvalení nucené správy byly ve své podstatě obdobou praktik z okupačních let 1939–1945. Německé vedení ústředních protektorátních úřadů tehdy běžně zneužívalo **vládní nařízení ze dne 21. března 1939 č. 87 Sb., o správě hospodářských podniků a dozoru nad nimi**. Záminkou k uvalení nucené správy bylo, že se údajně v podniku špatně hospodaří, přičemž pravým důvodem bylo, že šlo o podnik dobře vybavený a výnosný a tudíž žádoucí pro germanizační účely. Okupační vedení Pozemkového úřadu pro Čechy a Moravu využívalo kromě toho i záborový zákon z r. 1919, jehož násilným výkladem mělo být nesplnění dodávkové povinnosti, zatajení zásob, porušení cenových či jiných předpisů řízeného hospodářství, vedle odnětí svobody a peněžitých pokut, trestáno i zabráním veškerého zemědělského majetku. Výmaz záznamů o takto provedených majetkových převodech se po osvobození uskutečnil na základě **dekrety prezidenta republiky č. 124/1945 Sb., o některých opatřeních ve věcech knihovních**.³⁵

Za druhé, že „*rozmísťování vesnických boháčů a jejich zařazení do pracovního procesu nebudou ... moci dělat okresy, ale bude nutno plánovat je ústředně*“. Zde ještě nebylo konkrétně řečeno, která instituce bude tímto posláním pověřena. Myšlenka ústředního plánování či řízení daného procesu nepochybně vycházela z předpokládané nutnosti koordinovat značné mezikrajové a meziokresní přesuny specifických pracovních sil, k čemuž mohlo přicházet v úvahu ministerstvo zemědělství nebo ministerstvo sociální péče. Represivní povaha celého záměru však dávala tušit, že hlavním aktérem se stane resort vnitra a Státní bezpečnost.

Trestní postih sedláků

Dvě radikální protiselská opatření, iniciovaná zasedáním ÚV KSČ v únoru 1951 – vylučování sedláků z JZD a zamýšlené vysídlování z vesnic – byla bezesporu mimořádně závažná a z hlediska možného zneklidnění vesnice pro režim politicky i velmi riskantní.

Vylučování z JZD v nastávajícím jarním období, kdy se souběžně rozvíjela kampaň za získání nových členů, mohlo mít zcela protichůdné či nežádoucí účinky. Podle dosud platných stanov navíc přicházelo v úvahu až po vypořádání hospodářského roku, tj. po žních a sklizni okopanin. Ojedinele se sice již vylučovalo, ne vždy se však horlivým kolektivizátorům dařilo prosadit stranický záměr proti ostatním členům JZD. Ve zvláštní zprávě o průběhu třídního boje na vesnici, kterou dne 23. 6. 1951 zaslal ministr národní bezpečnosti ústřednímu tajemníkovi KSČ, byl jako charakteristický popsán případ z obce Hostovice na Pardubicku. Zakladatelem a předsedou se tam stal sedlák J. K. s 22 ha půdy, někdejší člen agrární strany, po válce bezpartijní. S ním vstoupila do JZD celá vesnice, včetně dalších pěti větších zemědělců, a společně bylo na celém obecním katastru uskutečněno scelení pozemků. Po únorovém zasedání ÚV KSČ usilovala místní organizace KSČ o odvolání J. K. z funkce a o jeho vyloučení z JZD. Protože šlo o schopného organizátora, pod jehož vedením získalo JZD přední postavení v celém okrese, postavili se družstevníci na jeho obranu a byl pouze převeden do funkce místopředsedy. Zpráva rezignovaně konstatovala, že ani přes veškerou snahu OV KSČ nebylo možné uvedených šest sedláků vyloučit a že toho nelze dosáhnout ani v dohledné době, protože mají na své straně všechny členy JZD. V červnu 1951 se v obci Osek v okrese Milevsko v souvislosti s vylučováním vlivného sedláka rozhodlo vystoupit z JZD dalších 39 zemědělců.³⁶

Pokud šlo o možné vysídlování, nebylo zatím konkrétně dohodnuto, kam a na jakou práci určené sedláky umísťovat, pomocí jakých legislativních aktů celou záležitost legalizovat, v kompetenci kterých vládních úřadů takový zásah organizovat. Vedení KSČ proto na jaře 1951 zatím volilo opatrný postup s tím, že k jeho rozvinutí nutno zvolit nejvýhodnější časový moment.

Bezprostředně po únorovém plénu ÚV KSČ se však začala realizovat i řada takových protiselských opatření, která nevyžadovala větších příprav a umožňovala zesílený trestní postih. Především byla zpřísněna kontrola plnění výrobních a výkupních úkolů. Zemědělské referáty ONV dostaly začátkem března 1951 mj. uloženo, aby ve spolupráci s OV KSČ ihned u vesnických boháčů zkontrolovaly stavy krav, jalovic a prasat, plánované k 31. prosinci 1950. Za jejich nedodržení měly ONV uplatnit

tvrdý trestní postih, dovedený eventuálně až k veřejnému soudnímu přelíčení. Od 10. března 1951 se také stalo povinností zemědělských referátů ONV zasílat každou sobotu příslušnému KNV a ministerstvu zemědělství jmenné seznamy všech, kdo spáchali zemědělský trestný čin, a současně uvést, jak byli potrestáni.

Podle usnesení předsednictva ÚV KSČ z 13. dubna 1951 se neprodleně začal připravovat zpřísněný rozpis zemědělských dodávek pro novou sklizeň. Jeho novinkou bylo, že dodávkové úkoly se vyměřovaly i zemědělcům do 2 ha půdy (tedy kategorii chalupníků, kovo- a stavorolníků), kteří až dosud byli od dodávek osvobozeni. Výše dodávek byla odstupňována podle velikostních skupin tak, že sedláci po odečtení potřeby na příští osev a nezbytného množství pro samozásobení byli povinni odevzdat všechno zbývající obilí.³⁷

Na Slovensku zjišťovaly kontrolní orgány již delší dobu benevolentní povolování domácích zabíjaček a tolerování tzv. černých porážek, a to při současném neplnění zemědělských dodávek. Účastníci II. celoslovenské konference výkupních pracovníků v Bratislavě se proto zavazovali, že zůctují s dosavadním lhotejným postojem vůči vesnickým boháčům, že budou dbát, aby jim byl ukládán k dodávce celý tržní objem jejich produkce, že budou rostlinné výrobky vykupovat ihned při sklizni a živočišnou produkci přímo na vesnicích, bez čekání, co zemědělci sami nabídnou. Pro tehdejší ovzduší byl příznačný i závazek, že výkupní pracovníci budou iniciativně navrhovat neplnící sedláky k potrestání a veřejnému pranýřování a budou přitom jako záškodníky odhalovat a zneškodňovat každého, kdo by chtěl vesnickým boháčům jakkoliv pomáhat.³⁸

- - -

Alespoň stručně zaznamenejme, jaké rozsudky na přelomu let 1950/1951, tj. v počátcích zostřeného protiselského postupu, dopadaly na sedláky ve správním či soudním řízení.

Trestní postih v řízení správním, spadajícím do kompetence krajských, okresních, případně i místních národních výborů, centrálně usměřovalo ministerstvo vnitra a příslušné slovenské pověřenectvo. Od 1. srpna 1950, kdy vstoupil v platnost nový trestní zákon správní, do konce 1. čtvrtletí 1951 bylo podle situačních zpráv³⁹ zaslaných ministerstvu vnitra potrestáno 48 485 rolníků, což činilo 39 % z celkového počtu potrestaných občanů. Z toho drtivou většinu (39 781, tj. 82,05 %) tvořili rolníci s výměrou do 20 ha půdy, zatímco sedláků nad 20 ha bylo 8704 (17,95 %), což rozhodně nemohlo být přesvědčivým důkazem pro propagandistická tvrzení o tom, že drobní a střední rolníci aktivně podporují oficiální zemědělskou politiku a že sedláci vyvíjejí škůdcovskou činnost.

Potrestaných zemědělců v uvedeném období trvale přibývalo (z měsíčních průměrů 2223 trestaných ve 3. čtvrtletí přes 5067 ve 4. čtvrtletí se jejich počet vyšplhal až na číslo 5367 v 1. čtvrtletí 1951). Na tomto vzestupu se podstatně podílela trestná činnost menších zemědělců, zatímco měsíční průměry potrestaných sedláků ve druhé polovině 1950 výrazně poklesly (z 974 ve 3. čtvrtletí na 649 ve 4. čtvrtletí) a v 1. čtvrtletí 1951 po zesíleném politickém tlaku jen mírně překročily počáteční stav, když dosáhly počtu 1025 za měsíc. Za uvedená tři čtvrtletí zařadily trestní komise národních výborů celkem 149 rolníků do táborů nucených prací, z toho 70 s výměrou do 20 ha a 79 nad 20 ha.

Současně byla patrná snaha používat k nátlaku na zemědělce i trestní řízení soudní. Před Státní soud,⁴⁰ kterému byly vyhrazeny zvláště závažné případy, byla v té době postavena řada sedláků (zpráva neuvádí jejich počet), obžalovaných jednotlivě nebo ve spojení s dalšími osobami za převážně vykonstruovanou, velezrádnou, protistátní či teroristickou činnost, za niž pak byli odsuzováni k dlouholetým trestům vězení i k trestu smrti. Charakteristická byla přitom snaha fanaticky exponovaných pracovníků Státní bezpečnosti a prokurátorů nepřihlížet k objektivním okolnostem nesplnění hospodářských povinností, povyšovat i sebemenší hospodářská provinění na úroveň záměrných kriminálních činů, přisuzovat projevům náboženského přesvědčení nebo nekomunistických politických postojů protistátní zaměření a démonizovat takové činy jako součást organizovaných hnutí řízených centrály imperialistických mocností. Markantní to bylo například na rozsudcích Státního soudu za spoluúčast několika sedláků v ilegální skupině na Pardubicku, která údajně měla navazovat na již odsouzenou skupinu dr. Milady Horákové; patrné to bylo i na trestech pro *teroristickou skupinu založenou vesnickým boháčem*, která na Vlašimsku údajně organizovala boj proti JZD, udržovala styk s nepřátelskou cizinou, hromadila zbraně, chystala ozbrojené povstání, připravovala zastrážovací akce proti funkcionářům ONV a JZD, dokonce i vraždu člena vlády. Státní soud v Banské Bystrici exemplárně potrestal dva sedláky, kteří v jedné obci vyvolali shluknutí 120 osob, aby znemožnili přechod JZD na vyšší typ. Z jiné vesnice poblíž státní hranice zase Státní soud odsoudil čtyři sedláky za odpor proti nucenému výkupu zemědělských strojů a za to, že se rolníci z jejich podnětu srotili, čímž odebrání strojů znemožnili.

Okresní soudy odsoudily v lednu–dubnu 1951 za činy proti zemědělské politice celkem 389 lidí, z toho 44 zemědělských dělníků, 292 rolníků do 20 ha a 53 sedláků nad 20 ha (z nich na Slovensku pouze 5). Malé a střední zemědělce trestaly okresní soudy především za slovní delikty, za neplnění dodávek a v osídleneckých pohraničních oblastech za opuštění

usedlostí. V selské kategorii byly tresty ukládány asi ze 60 % za nesplnění dodávek, za zatajování půdy, za zkrmování chlebového obilí, mouky a chleba, za činnost proti založení JZD, za „rozvracení“ JZD zevnitř, čímž se zpravidla rozumělo vystupování proti přechodu na vyšší typ nebo proti technicko-hospodářským úpravám půdy. Ve srovnání s menšími rolníky a zemědělskými dělníky připadalo na sedláky jen 6 % trestů za verbální delikty, což kontrolní justiční orgány kvalifikovaly jako důsledek zvláště rafinované kulacké vychytralosti. Ještě pozoruhodnější bylo zjištění, že z celkového počtu zemědělců odsouzených za nesplnění dodávek bylo sedláků jen 29 %, což (obdobně jako u trestů ve správním řízení) naprosto nekorespondovalo s oficiálními informacemi pro veřejnost, že malí a střední rolníci svou uvědomělou dodávkovou morálkou podporují politiku strany a vlády a že sedlák-kulak je naopak hlavním a typickým sabotérem výživy národa. Ukazovalo se, že některé okresní soudy nebyly zatím zcela srozuměny s tím, aby stejnou skutkovou podstatu kvalifikovaly u menšího zemědělce shovívavě jen jako zanedbání povinnosti nebo jako čin z navedení movitým sedlákem a u kulaka s maximální tvrdostí jako úmyslnou sabotáž či organizovanou provokaci.

Nadřízené orgány kriticky posuzovaly i skutečnost, že okresní soudy uložily v 17 % případů odsouzeným sedlákům pouze podmíněné tresty, jako by spoléhaly na možnost jejich převýchovy. Soudům se vytýkalo, že nedostatečně užívaly trestu propadnutí jmění nebo zákazu činnosti a ztráty občanských práv a že za uvedené období byl pouze jednou vysloven zákaz pobytu sedláka v obci (Přelouč). Jeden z hlavních závěrů spočíval v tom, že *„soudy a prokuratury dosud dostatečně nepochopily zásadu ostré represe vesnického boháče a nutnost ostré třídní diferenciacie při ukládání trestů... vesnický boháč musí být postihován na nejcitlivějším místě, tj. na majetku... proto je třeba mu ukládat peněžité tresty a vyslovovat propadnutí majetku“*.

Na celostátní konferenci předsedů krajských soudů a krajských prokurátorů, kterou 23. března 1951 uspořádalo ministerstvo spravedlnosti, byly směrnice sekretariátu ÚV KSČ pro trestní zemědělskou činnost z 28. listopadu 1950 doplněny o pokyny z únorového zasedání ÚV KSČ a o čerstvé poznatky z postihu zemědělců ve správním i soudním řízení. V nejbližších týdnech pak následovaly v českých zemích a na Slovensku krajské konference, aktivity a instruktáže justičních zaměstnanců u všech soudů, navíc i internátní kurzy a školení o zemědělské politice a o uplatňování třídních hledisek při postihu jakýchkoliv aktivit proti ní. Například prokurátoři a soudci kraje Liberec na závěr jednoho takového kurzu dne 17. 5. 1951 na Grabštejně zaslali ÚV KSČ závazek, že *„budou ještě důsledněji odhalovat a trestat rozbíječe budování naší socialistické vesnice“*.

Současně dostali prokurátoři pokyn k tomu, aby zejména v záležitostech „vesnických boháčů“ udržovali těsný kontakt s trestními komisemi ONV a aby jejich rozhodování koordinovali s postupem soudů.⁴¹

- - -

V prvním pololetí roku 1951 dospělo tažení proti selskému stavu k metodám, které šly za rámec ekonomického tlaku a hospodářského postihu. Byl zorganizován prověřkový zásah, kterým mělo být nejmladší selské pokolení zbaveno možnosti odborného vzdělání. Tehdy byl také učiněn i rozsáhlý zákrok proti té části spisovatelů, kteří se ve své tvorbě výrazněji věnovali selské a náboženské tematice.

Pokus o vyloučení „kulackých“ synů a dcer ze zemědělských škol zahájilo ministerstvo zemědělství v dubnu 1951 a celá akce měla vyvrcholit o letních prázdninách. Vyloučeným studentům čtyřletých středních zemědělských škol nemělo být dovoleno dostudovat ani nastoupit na příslušná místa v JZD nebo ve státních statcích. Měli být dáni k dispozici pro manuální práce v průmyslu a stavebnictví. Vylučování, do jehož příprav byly zapojovány i školské skupiny ČSM, se vyznačovalo hrubým politickým nátlakem. V několika městech narazilo počínání ministerských úředníků na nesouhlas většiny studentů, části učitelských sborů a místní veřejnosti, v Táboře dokonce studenti demonstrovali. Za této situace a také proto, že vedení KSČ se od „*politicky nedostatečně připraveného*“ a nekoordinovaného postupu distancovalo, musela být celá akce odvolána, aby se však v mnohem větším rozsahu a pod přímým stranickým vedením uskutečnila o rok později.⁴²

Druhý zákrok drasticky vyřazoval ze společnosti romanopisce, povídkáře a básníky-ruralisty, historiky a publicisty zabývající se náboženskými a vesnickými náměty. Mezi květnem až srpnem 1951 bylo uvězněno 14 takových osobností, které pak byly – ještě ve spojení s několika dalšími zatčenými ze zemědělského prostředí – obviněny, že ve službách Vatikánu a tzv. Zelené internacionály připravovaly nastolení fašistického režimu a k tomu mj. vytvářely ilegální bojůvky vesnických boháčů. Byli to Oldřich Albrecht, Stanislav Berounský, Bedřich Fučík, Ladislav Jehlička, Zdeněk Kalista, Ladislav Karhan, Josef Knap, Ladislav Kuncíř, Josef Kostohryz, František Křelina, Václav Prokůpek, Václav Renč, Milošlav Skácel a Jan Zahradníček.⁴³

Dohra se konala o rok později, kdy při přelíčení s první skupinou obžalovaných byli v dubnu 1952 jako ideoví vůdci celého vykonstruovaného spiknutí odsouzeni spisovatelé J. Kostohryz na doživotí a V. Renč na 25 let vězení (v tomto procesu bylo kromě toho dalších pět doživotních trestů a jeden trest smrti). Zbývajících dvanáct spisovatelů a s nimi

tří zemědělci byli jako *klerofašistická odnož* tzv. Zelené internacionály odsouzeni v červenci 1952 Státním soudem v Brně k 10 až 22 rokům vězení.⁴⁴ K jejich rehabilitacím docházelo v šedesátých a dokonce až v devadesátých letech.

Justiční iniciativa

Z řady uvedených souvislostí lze vypožorovat, že v „protikulackých“ aktivitách jara 1951 se zvláště horlivě angažovalo vedení ministerstva spravedlnosti, a to především prostřednictvím krajských a okresních prokurátorů a některých vybraných soudců. Bylo natolik ambiciózní, že uprostřed května svou iniciativou nakrátko předstihlo i tempo opatření, která byla přímo řízena z ústředního aparátu KSČ.

Ve vedení tohoto ministerstva, kde se jako „zlý muž“ ve věcech trestního postihu byl i jen náznaků protistátních aktivit velice angažoval náměstek dr. Karel Klos, vznikl totiž začátkem května 1951 návrh na „*urychlené potrestání vesnických boháčů pro neplnění dodávkové povinnosti*“, konkretizující do značných podrobností únorovou politickou směrnicí ÚV KSČ o zostřeném třídním postupu na vesnici. Formální záminkou byla skutečnost, že do 21. dubna 1951, kdy končilo uplynulé smluvní období, nesplnili mnozí zemědělci úředně stanovené dodávkové úkoly, což v případě sedláků považovala politická a úřední místa za záměrnou kulackou sabotáž. Bez ohledu na to, zda kontingenty ve vyjmenovaných položkách živočišné a rostlinné produkce nebo v jejich povolené kompenzaci byly vůbec přiměřené možnostem výrobců, měli být vybraní sedláci ještě před žněmi postaveni před soud a rychle a tvrdě odsouzeni.

Co až dosud bylo selskému stavu adresováno v rovině politických proklamací a výhrůžek a podle názorů radikálů se v praxi uskutečňovalo jen mírně, mělo být nyní v krátkém čase provedeno na celém území státu v hromadném měřítku: „*Výsledkem musí být odstranění vesnického boháče a jeho rodiny z vesnice, kde žil a měl majetek, a likvidace jeho majetkové základny.*“

Scénář „protikulacké akce“, který se dochoval v tzv. Klosově archivu, předpokládá následující hlavní kroky⁴⁵:

– v sobotu 19. května budou tři vedoucí pracovníci ministerstva spravedlnosti instruovat v Praze, Brně a Bratislavě o celé akci všechny krajské prokurátory Čech, Moravy a Slovenska. Na instruktážích budou prokurátorům kromě všech příslušných pokynů předány i seznamy sedláků, kteří nesplnili dodávkové smlouvy (seznamy poskytl pro tento účel ministerstvo výživy);

– každý prokurátor projedná svůj seznam v krajské bezpečnostní pětce, s tajemníkem zemědělského oddělení KV KSČ, s krajským velitelem Státní bezpečnosti, zemědělským výkupním orgánem, event. s důvěrníky z příslušných vesnic;

– podle politických potřeb kraje učiní pak prokurátor z dvou až tří vybraných případů předmět trestního řízení, tj. zařídí vypracování trestního oznámení a obžaloby, vybere spolehlivé předsedy senátů a soudců z lidu a dojedná zaměření krajské tiskové kampaně před soudním přelíčením a po něm;

– přípravné řízení musí projít v naprosté tichosti tak, aby vesnická veřejnost nebyla znepokojována;

– rozsudek musí sestávat **z citelného peněžního trestu, z trestu propadnutí veškerého jmění, ze zákazu činnosti a zákazu pobytu (podle § 51 a 53 trestního zákona soudního)**;

– krajský prokurátor musí předem zajistit, aby byl selský majetek likvidován ihned po odsouzení. Na usedlost se uvalí národní správa nebo ji převezme místní JZD;

– z vesnice musí být odstraněna celá rodina odsouzeného. S rodinnými příslušníky se nemá zacházet tvrdě, všichni ale musejí být vřazeni do výrobního procesu, a to zásadně mimo dosavadní bydliště;

– k rukám pověřeného pracovníka ministerstva spravedlnosti budou do 10 dnů podány dálkopisné zprávy o vytipovaných osobách, o předběžně dohodnutých trestech, o organizaci procesů, později pak o ohlasu rozsudků ve veřejnosti apod.;

– akce bude zatím jen tajně připravena, k její vlastní realizaci dojde na zvláštní pokyn.

Ministerský záměr byl nepochybně v souladu s celkovými pokyny ÚV KSČ z února 1951 i se zaměřením navazujících jednání jeho předsednictva, politického i organizačního sekretariátu, avšak svým radikalismem a nedočkavostí viditelně vybočoval. Příprava akce až do pokročilého stadia nebyla zřejmě s těmito orgány a jejich aparátem náležitě konzultována a zkoordinována. Předběžný vzkaz o ní pro ústředního tajemníka KSČ poskytl až v pátek 18. května (tedy den před již svolanými instruktážemi krajských prokurátorů) náměstek ministra spravedlnosti Karel Klos, který si údajně teprve tehdy uvědomil, že jde o vysoce politickou věc.⁴⁶

Na instruktážích následujícího dne dostali krajští prokurátoři za úkol, aby do 30. května ministerstvu spravedlnosti podali písemnou zprávu o vykonaných přípravných krocích. Vstřícní prokurátoři kritizovali seznamy *kulackých neplničů* jako neúplné a nedostatečné, a proto bylo roz-

hodnuto, že nový výběr provedou sami po dohodě s krajskými tajemníky KSČ a veliteli StB.

Na Klosovu páteční předběžnou informaci zareagovala až v úterý 22. května schůze sekretariátu ÚV KSČ usnesením, aby akce ministerstva spravedlnosti proti vesnickým boháčům, „*kteřá nebyla předem projednána a o níž nejsou informovány krajské výbory strany, byla zastavena*“.⁴⁷ Toto usnesení bylo již po několika dnech pozměněno jiným rozhodnutím, o němž však zatím nebyl nalezen písemný doklad. Prokazatelné je, že výběr sedláků pro zamýšlené exemplární procesy podle vydaných pokynů v plném rozsahu pokračoval.

Ze zpráv od krajských prokurátorů vznikl na ministerstvu spravedlnosti s datem 4. června předběžný seznam zatím 13 případů navržených ke stíhání, který byl s podrobnými charakteristikami a spolu s rekapitulací směrnic pro krajské prokurátory předán ústřednímu tajemníkovi KSČ. Pro daný účel získalo v té době ministerstvo spravedlnosti další tipy také z ministerstev výživy a zemědělství, vybrané z krajů a okresů českých zemí. Jeden seznam se stručnými charakteristikami obsahoval 29, druhý 60 jmen. Další jména měla následovat po došetření některých rozpracovaných případů. Z širšího okruhu návrhů byli pro seznam vybráni sedláci s výměrou 20 až 50 hektarů půdy, u nichž bylo možné předpokládat, že jsou ve svých vesnicích neoblíbeni a že jejich veřejné potrestání nevyvolá nežádoucí rozruch. Byli to lidé, kteří byli v minulosti členy zakázaných politických stran, „z odporu k režimu“ neplnili dodávky, zaměstnávali námezdní pracovní síly a jejichž vystěhování mělo hlavně usnadnit kolektivizační proces. Pausálně se uvádělo, že u všech bude s užitím **§ 85, odst. 1. trestního zákona, vyslovena konfiskace majetku a zákaz pobytu v dosavadním bydlišti**, přičemž u několika bylo již rozhodnuto o tom, kam budou vystěhováni a zda jejich usedlost převezme MNV, JZD nebo státní statek.

Kulacká akce a Akce maso

Přísně tajné přípravy k zásahu proti sedlákům vrcholily za situace, kdy se zejména mezi městským obyvatelstvem rozmáhala nespokojenost se zhoršujícím se zásobováním potravinami i některými druhy průmyslového zboží. Již od února 1951 byly znovu zavedeny lístky na chléb a moučné výrobky (zrušené na podzim 1949), v jarních měsících se dostal krajně znepokojivý nedostatek masa, sádla, másla a vajec, ve frontách před obchody se šířily obavy z peněžní reformy a vedoucí stranická a vládní místa stála před rozhodnutím vyhlásit nepopulární zásobovací omezení.

Vedoucí garnitura dospěla k poznání, že radikální zásah proti „vesnickým boháčům“, označený před několika týdny za unáhlený, přichází vlastně jako na zavalanou, neboť právě proti nim bylo možné obrátit lidovou nespokojenost a odvést tak pozornost od skutečných příčin, které vycházely ze samotné podstaty hospodářského systému a z kolektivizační politiky. V dálnopisných pokynech pro agitační kampaň z 31. května sekretariát ÚV KSC například vysvětloval neuspokojivé plnění dodávek masa a dalších zemědělských výrobků tím, že „*při výkupu nejsou uplatňována třídní hlediska a že nejsou postihováni především vesničtí boháčii*“. 19. června parafoval ministr spravedlnosti třináctistránkový tajný instruktažní materiál s názvem **Formy boje vesnického boháče proti socialistickému přebudování vesnice a postup prokuratur a soudů v souvislosti s nimi**, který mu byl předložen již 21. května, ale jehož vydání bylo tehdy zatím pozastaveno. 25. června ministr Rais sdělil svému náměstkovi Klosovi, že ministerstvem spravedlnosti iniciovaná „*kulacká akce byla politicky schválena*“ (tj. vedením KSC – pozn. aut.) včetně „*realizování vybraných případů*“.⁴⁸

Týž den vydali ministři vnitra, národní bezpečnosti a spravedlnosti společný výnos *o postupu proti sabotérům zásobování obyvatelstva masem*. Výnos operoval tvrzením, že vesničtí boháčii rozvracejí zásobování obyvatelstva nejen svou vlastní sabotážní činností, ale že k neplnění výrobních a dodávkových úkolů svedli i některé malé a střední rolníky a dokonce i některé funkcionáře národních výborů, veterináře a pohodné, kteří tolerovali černé domácí zabíjačky nebo svými potvrzeními kryli neodůvodněné nucené porážky hospodářských zvířat. Ministři nařizovali orgánům Státní a Veřejné bezpečnosti, aby ve spolupráci s orgány národních výborů s maximální přísností vyšetřovaly všechny případy porušení předpisů o plánovaných stavech dobytka, o dodávkách masa, o domácích porážkách apod. a aby přednostně „*zločince z řad vesnických boháčii*“ neprodleně předávaly k trestnímu postihu prokurátorům. Začínající represivní zásah dostal krycí název *Akce maso*.

Na výnos tří ministrů navazovala hned následujícího dne série pilných přísně tajných dálnopisů prostřednictvím krajských velitelů StB všem krajským prokurátorům v celé republice.⁴⁹ Směrnice vydané krajským prokurátorům na instruktažích 19. května se nyní upřesňovaly v tom smyslu, že při vyšetřování a trestním postihu vesnických boháčů je nutno akcentovat nedodávky masa, vajec, másla a mléka, nedodržení plánovaných stavů nebo zatajení hospodářského zvířectva. Žaloby měly taková jednání kvalifikovat jako trestné činy podle § 85, odst. 1 trestního zákona, a to s návrhem na konfiskaci majetku. Jedinou změnou byl pokyn, aby se upustilo od návrhů na vyhoštění rodinných příslušníků potrestaného sed-

láka z obce. Současně byla v dálnopisech uvedena jména těch sedláků, kteří byli pro příslušný kraj schváleni „*k realizování*“, s dodatkem, že nutno tyto případy doplnit a došetřit a každý veřejný proces s nimi „*politicky zajistit*“. Na rozdíl od předběžného seznamu 13 osob z 4. června nový seznam obsahoval již 34 sedláků, pro něž byly rozsudky tímto způsobem připraveny ještě dříve, než byli obviněni a postaveni před soud. V tomto počtu není zahrnut Pražský kraj, kam byl jmenný seznam zřejmě dodán přímo.

První veřejný proces z této jarní protikulacké akce se konal 5. července 1951 v Třeboni. Majitel dobře vybavené a prosperující usedlosti s 22 ha půdy Bohuslav Blažek byl v něm za zatajení 1,25 ha půdy, za nedodržení předepsaného stavu dojníc a za veřejné vystoupení proti založení JZD, k němuž se přidali i ostatní rolníci, odsouzen k 3 rokům vězení, ke ztrátě čestných práv občanských na 5 let a k propadnutí celého jmění. Proces byl podrobně zaznamenán pro ministra Raise a pro sekretariát ÚV KSČ. Podobné veřejné procesy probíhaly po celý červenec 1951 a zprávy o nich se soustřeďovaly u náměstka ministra spravedlnosti K. Klose. V kraji Hradec Králové bylo při hlavním líčení 18. 7. 1951 se skupinou Jan Kučera a spol. odsouzeno šest sedláků k 5 až 9 letům odnětí svobody, k různě vysokým peněžitým trestům, k propadnutí majetku, ke ztrátě občanských práv a k uveřejnění rozsudku. Jeden z veřejných procesů této řady, který se měl konat 29. července v okrese Moravský Krumlov, skončil fiaskem dříve, než začal, neboť obviněný Fr. Hruža při eskortním předvádění uprchl.⁵⁰

K výnosu tří ministrů vydal pak 29. června tajný rozkaz velitel Veřejné bezpečnosti ČSR. Ukládal krajským velitelům SNB, aby navrhli krajským bezpečnostním pětkám za každý okres jednu či dvě obce s větším počtem vesnických boháčů, kde lze předpokládat, že místní sedláci neplní dodávkové povinnosti záměrně, ovládají národní výbory a zneužívají veřejné funkce. Usvědčující materiály a důkazy o nepřátelské politické motivaci takových činů měly být získány v součinnosti s StB a jejich agenturními sítěmi a také pomocí domovních prohlídek. Odhalení škůdci a jejich pomahači (např. z řad veterinářů a pohodných) měli být urychleně předáváni prokurátorům. Obdobné zásahy proti středním nebo malým rolníkům se měly provádět jen v nejnutnějších případech.

Současně dostávala Veřejná bezpečnost příkaz plánovitě kontrolovat motorová vozidla, a pokud zjistí, že převážejí maso, sádlo, vejce nebo jiné potraviny zakoupené načerno u sedláků, měla urychleně podávat trestní oznámení. Navíc měli příslušníci VB shromažďovat poznatky i o bývalých sedlácích, pokud se uplatnili v různých funkcích na státních statcích. Každé závažné zjištění o všech uvedených záležitostech byly místní

a okresní útvary Veřejné bezpečnosti povinny hlásit nadřízeným orgánům jako zvláštní události, a to současně s údaji o přijatých opatřeních. V týdnu od 2. do 7. července měly být ve služebních dvacetiminutovkách o rozkazu „*proškoleny*“ podřízené útvary, k čemuž byl přiložen zvláštní instruktážní materiál.

- - -

Všechna zmíněná represivní opatření, která měla v nejbližší době brutálně zasáhnout do osudů mnoha selských rodin, se připravovala na jaře 1951 v aparátech KSČ, bezpečnosti a justice v naprostém utajení a vždy jen v úzkém okruhu zasvěcených pracovníků.

Veřejnost byla mezitím všemi použitelnými prostředky (nespočetnými články v ústředním a regionálním tisku, rozhlasovými pořady, referáty na schůzích a školeních, ba i ve školní výuce) intenzivně přesvědčována o perspektivách nastoupené cesty k socialismu, o přednostech rychle kolektivizovaného či zestátněovaného zemědělství, za jehož hlavní nepřátele a škůdce byli vydáváni kulaci a vesničtí boháči. Propaganda, psychologicky kalkulující s lidskou zástí a sousedskou závistí, rozdmýchávala ve společnosti letitě přítomné ovzduší sociální netolerance. Podněcovala snahy o překonání majetkové nerovnosti a na mnoha místech vyhrocovala dávné sousedské spory mezi chudými a zámožnými až do polohy nenávistných vztahů, tolik potřebných pro komunisticky chápanou sociální diferenciaci a nesmiřitelný třídní boj na vesnici.

Současně účelově připravovala veřejnost na nepříznivé důsledky státní hospodářské politiky, jejíž silící zaměření na odvětví těžkého průmyslu a na nákladné zbrojní programy prodlužovalo období poválečného nedostatku potravin a průmyslového zboží a udržovalo obyvatelstvo na nízké životní úrovni. Když vláda z rozhodnutí ÚV KSČ vyhlásila od začátku července 1951 řadu nepopulárních zásobovacích opatření (omezení volného trhu masem a tuky, zvýšení cen některých druhů potravin a průmyslového zboží, snížení samozásobitelských dávek pro zemědělce), za jejich prvořadou příčinu uvedla „*rostoucí odpor vesnických boháčů projevující se ve zjevných i skrytých formách sabotáže*“.⁵¹

Disciplinovaní členové vládnoucí KSČ i četní socialisticky orientovaní nestraníci takovou argumentaci akceptovali. Nebylo proto divu, že jak pokračující omezení životní úrovně, tak i zostřující se „protikulacký“ postup přijímali jako nezbytnou součást nastoupené cesty k socialismu. Tím spíše, že se o mnoha utajovaných skutečnostech nedozvídali, řadu trestních postihů znali z doslechu a zkresleně, nebo vůbec neměli zájem dozvědět se celou pravdu, ani ochotu kriticky posuzovat stranická rozhodnutí a činy výkonných represivních orgánů.

Z tohoto hlediska bylo pro poměry ve vládnoucí komunistické straně mimořádně příznačné, že ani zasedání jejího ústředního výboru, zabývající se ve dnech 26.–27. června 1951 zemědělskou problematikou a zásobováním obyvatelstva, nedostalo od užšího stranického vedení a jeho ústředního aparátu informaci o tom, že právě vrcholí tajné přípravy k široce naplánovanému zásahu proti sedlákům a k razantnímu zastrašení celé vesnice. Jeho účastníci se opětovně pouze obecně dovolávali zkušeností ze sovětské kolektivizace. Mnohem návodnější byla jedna z informací pro K. Gottwalda a R. Slánského o názorech členů početné sovětské zemědělské delegace, kteří právě v těch dnech ve čtyřech skupinách cestovali po všech československých krajích: „Zvlášť si všude všímali, jak je v JZD veden boj proti vesnickým boháčům a někdy naznačovali, že není veden dost důsledně.“ Delegace, kterou vedli I. I. Chorošilov, náměstek ministra zemědělství SSSR, a I. A. Chrenov, pracovník ÚV VKS(b), navštívila ve dnech 12. 6. až 8. 7. 1951 celkem 36 JZD, 13 STS, 9 státních statků, 8 obcí bez JZD a 5 jiných zemědělských objektů.⁵² Účastníci plenárního zasedání se doslova předháněli ve slovním osočování kulaků a vesnických boháčů, avšak ani v náznacích nebyl uveden způsob a blízkící se moment frontálního útoku proti nim. Ústřední tajemník KSČ dokonce dokázal

Sověští poradci při zakládání JZD. (Foto: SOkA, Teplice)

v jednom krátkém odstavci svého projevu spojit již mnohokrát vyslovenou všeobecnou výzvu k tvrdému a nemilosrdnému trestání nepřátelských a sabotážních činů s nabádáním k tomu, „*aby se neděly nezákonné zákroky proti vesnickému boháči*“.⁵³

- - -

K rozsáhlému úderu proti českým a slovenským sedlákům byl tedy v posledních dnech června roku 1951 orientován početný aktiv komunistické strany ve všech krajích a okresech, účelově byly instruovány aparáty justice, Státní bezpečnosti i orgány resortu ministerstva vnitra činné v trestním řízení, v pohotovosti byla i Veřejná bezpečnost. K ochotě podpořit nebo třeba jen mlčky přijmout takový zásah byla svou nespokojeností se stavem zásobování motivována, naladěna a propagandou zmanipulována i nemalá část obyvatelstva. Čekalo se jen na vhodnou příležitost, na signál a pokyn k zahájení akce.

Základem právě vydané knížky je podstatná část autorovy publikace, kterou pod názvem *Soumrak selského stavu 1945–1960*, vydal v roce 2001 Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR. Nízký náklad tehdy stěží stačil uspokojit poptávku odborných zájemců a prakticky vůbec neumožnil, aby se knížka dostala do selských a rolnických rodin, postižených nevybíravými metodami kolektivizace a vyhánění z jejich půdy a domovů.

Současné vydání usiluje o to, aby o otřesných dramatech padesátých let si mohli přečíst potomci tehdy krutě zkoušených hospodářů a jejich sousedé. Jde prakticky o druhé, doplněné vydání „*Soumraku*“. Kniha je rozšířena o úvodní část, poskytující stručný nástin historického vývoje rolnictva a selského stavu, charakteristiku jejich postavení v národních dějinách, v sociální, politické a ekonomické struktuře společnosti. Obsáhlejší jsou i závěrečné pasáže, v nichž autor dovozuje, že kolektivizace zdaleka neskončila hlubokou krizí v letech 1953–1954, ani okázalým vyhlášením jejího „vítězství“ k roku 1960. Fakta svědčí o tom, že její politické a společenské důsledky na dlouhou dobu neblaze poznamenaly nejen likvidované soukromé hospodáře a jejich rody, ale i celé vesnické společenství.

Autor navázal na fundamentální dílo K. Krofty „*Dějiny selského stavu*“ a na výsledky vlastního archivního studia i na své již dříve publikované dílčí studie a publicistická vystoupení. Text doplňují kopie archivních dokumentů, jež usvědčují řídicí orgány KSČ, Státní bezpečnosti a justice i jejich nižší výkonné složky z odpovědnosti za bezdůvodné bezpráví a represe proti soukromým hospodářům a jejich rodinám. Zařazeny jsou i desítky snímků, které přibližují čtenáři starší i novodobou agrární historii.

Autor děkuje všem, kteří mu poskytli obrazový materiál, především fotofondu Národního zemědělského muzea v Praze, fotofondu Státního okresního archivu v Teplícihách a archivu ABZ.

Tato kniha neaspiruje na to, aby obsáhla bohatou faktografii toho, co předcházelo kolektivizaci, nebo co po ní následovalo; to všechno si vyžádá další úsilí badatelů i pamětníků. Autorovým přáním je, aby kniha podnítila zdokumentování toho, jak kolektivizace probíhala v jednotlivých regionech, okresech či obcích.

K. J.

EDICE MODERNÍ DĚJINY

KAREL JECH

**KOLEKTIVIZACE
A VYHÁNĚNÍ
SEDLÁKŮ Z PŮDY**

Obálku a grafickou úpravu
navrhl Vladimír Verner.
Vydalo nakladatelství Vyšehrad,
spol. s r. o., roku 2008
jako svou 804. publikaci.
Odpovědný redaktor
Břetislav Daněk. Vydání první.
AA 14,74. Stran 336.
Vytiskla tiskárna Ekon, Jihlava.

Doporučená cena 298 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, s. r. o.,
Praha 3, Víta Nejedlého 15
e-mail: info@ivysehrad.cz,
www.ivysehrad.cz

ISBN 978-80-7021-902-7